

A SERDÜLŐKOR NÉHÁNY PROBLÉMÁJÁRÓL RÉSZLET EGY KÉSZÜLŐ TANULMÁNYBÓL

I. A serdülőkorról szóló burzsoá elméletek bírálata

Nevelőmunkánk hiányosságai legtöbb esetben arra vezethetők vissza, hogy a szülők, pedagógusok, úttörővezetők nem ismerik és nem tanulmányozzák eléggé a különböző életkorú gyermekek testi és lelki adottságait, szükségleteit, kívánságait.

A nehézséget növeli az is, hogy a felszabadulás utáni pedagógiai és lélektani irodalmunk, talán a legutóbbi évet kivéve, keveset foglalkozott a gyermeklélek sajátosságaival.

A szülők és nevelők gondjai sokasodnak, amikor a gyermek eléri a serdülő, az ún. „pubertás” kort és magatartásában, viselkedésében rengeteg új, a szülők és nevelők számára érthetetlen és váratlan, sokszor bosszantó, nyugtalanító változás, ellentmondás jelentkezik.

A szülők ilyen esetben gyakran keresik fel gyermekeik tanárait, orvosait, hogy tőlük kapjanak útbaigazítást nevelési problémáikban.

Sajnos, még mindig nagy mértékben zavarja a tisztánlátást a burzsoá pszichológiai és pedagógiai irodalom által, éppen a serdülőkorral kapcsolatban elterjesztett rengeteg zavaros és helytelen nézet.

Ezek a nézetek legtöbbször megrémítik, megdöbbennek a szülőket, mert a serdülés korát csaknem kivétel nélkül sötét színekkel ecsetelik; „negatív-korszak”-nak, „dac-korszak”-nak, „megoldhatatlan ellentmondások” korának tartják, homályos és sejtelmes meghatározások, magyarázatok mögé rejtik.

Egyesek a biológiai problémákat kiragadva, ezeket egyed-uralkodónak mutatják be, s a serdülőkort a nemi vonzalom kizárólagos uralmának tüntetik fel.

Vizsgáljunk csak meg röviden néhány jellegzetesebb nézetet a felszabadulás előtti lélektani irodalomból.

A „Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium” kiadásában (Várkonyi Hildebrand szerkesztésében) 1942-ben megjelent és a serdülőkorról szóló divatos elméleteket összegező; „A gyermek testi és lelki fejlődése” c. munka a serdülőkort harci és mozgási ösztönök, majd az egymáshoz való személyes közeledés és távo-

lódás korszakának látja, amelyet — úgymond —, teljesen a nemi ösztönök határoznak meg”.

„A szerelmi vágyódásban — mondja másutt a szerző — a vallásos és művészi fantáziában; az eszmények után sóvárgó idealizmusban a nemi ösztönök feszültségének levezetődését látjuk”.

A 12—14 éves kort a leányoknál — ez a munka kiemelten „negatív fázisnak”, vagy „kedvezőtlen életszakasz”-nak nevezi.

„A leányok — mondja — elfordulnak az eddig oly hévvel üzött gyermekjátékoktól; a gyermekkor uralkodó kellemes alaphangulatát kellemetlen, nyomott és ingerült hangulat és nyugtalanság váltja fel náluk. Külön válnak a környezettől s a magányt kezdik keresni; iskolai és egyéb teljesítményeik alább szállnak, az irántuk érzett érdeklődés megcsappan”.

Kosztersitz József (Koszter atya) a klérus fasizmust dicsőítő és nyíltan antiszemita képviselője „Viharzóna” c., 1939-ben, a Szt. István Társulat kiadásában megjelent könyvében így ír: „A kamaszgyerek a jó Isten sajnálatra legméltóbb teremtménye”.

Máshol így folytatja: „A kamaszgyerek nagy vetkőzéssel kezd; megáll a családi otthon közepén és gyorsan dobál le magáról mindent, ami gyermekszépség, kedvesség, kisfiú-érték; mintha mindaz a jó és szép, amivel a gyermekévek felruházták, terhére volna, vagy szegényére válnék, olyan lázas, türelmetlen igyekezettel siet szabadulni tőlük és esetlenségbe, szertelenségbe, hibákba, bűnökbe öltözik; dacos, durva, hálátlan, nemtörődöm lélekkel áll szemben azokkal, akik szeretik őt.”

... „Elérve a serdülés korának kapujához, belenő gyermekünk az élet legviharosabb korszakába: a vadütemű kamaszkorba. Éveken keresztül folyik a nagy vetkőződés: elrabol az idő mindent, ami a kisgyerekekben kedves és szép volt, s formátlanság, esetlenség, aránytalanság marad vissza helyettük.” („Viharzóna” 5—6. old.)

Néhány oldallal később így fokozza még a siralmas képet:

„És nincsen többé kisfiú, kislány; az élet ritmusa kérérlhetetlen erővel viszi belé a kicsi embert a viharzónába. Édesapa, édesanya szeretne belekapaszkodni az Idő kerekébe, szeretné könyörögve kiáltani: Állj meg idő, állj meg óra, hiszen még alig gyönyörködtem a szépen fejlődött gyermekemben. De nincs többé megállás.” (U. p. 17. old.)

Mécs László, a papköltő „Kamaszok” c. versében hasonló hangnemben ír:

„Még este szent a Rend, Család, a Miatyánk, a Hiszekegy
— s egy reggel fáj az ébredés, a rácsos gyermekágy rövid,
a ruha szűk, cipő szorít! Szemrebbenés: nő a láb, ököl,
szemrebbenés: nő agy, kebel, a lélek éhes szája nő,
a vérnek árja gáttalan, bilincstelen, bánattalan!”

Már a felszabadulás után (1947-ben) jelent meg a közismert „Kék könyvek” sorozatában Kertész-Rotter Lilián: „A gyermek lelki fejlődése” c. munkája, amely Freud követőinek pszichoanalitikus modorában érzélgős és szintén pesszimista, lemondó képet fest a serdülő gyermek lelki életéről. A serdülőkort „leválási periódus”-nak nevezi és így jellemzi:

„A nemi beérés első jeleként — mondja — a leányoknál megjelenik az első menstruáció, a fiúknál az első magömlés. Mindkét nemnél nagy megrázkódtatással jár ez az élmény. Valahogy testükön élik át, hogy valami elfut tőlük és nekik is el kell futniuk, elszakadni otthonról.” (Az említett munka 139. oldalán.)

Pár oldallal később így ír:

„A leválás eközben halad és a pubertálás tetőfokán (15—16 év) a kép változik. Elkezdődik a gyászmunka az elhunyt, elvesztett személyekért és gyermekkorért; melankóliás hangulatok, temetőkultusz, bánatos, lírikus versek jelennek meg. Nagy magányosság érzése fogja el a serdülőt. Nagyfokú érzékenység, indokolatlan sírások és halálvágy. A tárgyait vesztett libidó keresésre ösztökéli. Barangolás, csavargás, otthonról való elszökés sohasem oly gyakori, mint ebben az időben.”

Ha igaza volna Kertész R-nek, akkor az utcákon csak lógó orrú, lesütött szemű, sírásra görbült szájú és éppen halni készülő, vagy teljesen életunt kamatszokat látnánk, nem pedig azt a szinte fékezhetetlen, vidám, fütyürésző, hangosan, néha szemtelenül zsvajgő és a legkevésbé sem halálra szánt fiatalságot, amely ebédidőben az iskolából, vagy munkahelyről távozóban előzönlí az utcákat, tereket s majdnem lever bennünket a lábunkról.

Szerintem a káros burzsoá nézetek és elméletek hatását mutatja az is, hogy az utóbbi két esztendőben a serdülőkorról szóló előadásokban, cikkekben, vagy tanulmányokban nem egy pszichológusunk, vagy pedagógusunk mesterségesen és aránytalanul felnagyítja a nemi érés veszélyeit, zavarait, szinte kedvtelve vájkál ezekben a problémákban és miattuk sok gyakorlati fontosságú nevelési feladatot teljesen elhanyagol.

A továbbiakban nézzük meg azt, hogy miért tár elénk ilyen zavaros, pesszimista és hamis képet a serdülőkorról a burzsoá pedagógia.

Nem látja helyesen a serdülő gyermek pszichikai problémáit a burzsoá lélektan és pedagógia azért, mert a különböző zavaros elméletek szerzői nem a legszélesebb rétegek, a dolgozó nép gyermekeit vizsgálták, hanem elkényeztetett, szalonokban nevelt, koravén, burzsoá gyermekeket és ezeket sem munkában, vagy egészséges tevékenység közben, hanem mesterséges körülmények között, különféle kísérletek alapján.

Szinte döntő bizonyítékként használták fel vizsgálatainkban

a sötét szobák sarkában meghúzódó individualizmussal, szentimentalizmussal telt leánykák naplóját, levélkét.

Erre a tényre rámutattak Vincze László és Flóra is „A gyermek fejlődésének és nevelésének kérdései c., 1954-ben megjelent könyvükben.

A burzsoá pedagógiai irodalom tárgyalásánál figyelembe kell vennünk azt is, hogy a burzsoá társadalom felsőbb rétegeinek romlottsága, a züllött családi élet, a nyílt erotika, a dekadens művészet és irodalom korán rányomja bélyegét a fejlődő gyermek lelki világára is. Az ilyen körben élő gyermek természetesen azokkal a problémákkal foglalkozik legtöbbször, melyek környezetében a legdivatosabbak.

A zavaros, beteges, sokszor pesszimista gondolatok melegágya a télen lusta élet, a magárahagyatottság, társtalanság is, amely ezeknek a gyermekeknek legtöbbször osztályrésze.

Kertész-Rotter Lillán által fent rajzolt kép nem a serdülő gyermek általános képe, hanem egy pusztulásra ítélt, fertőzött társadalmi osztály gyermekeinek sajnálatraméltó, kiüttalan, gyázos életét mutatja.

Kertész-Rotter Lillán munkájában az 1947-ben már eltűnőben levő társadalmi rend állásfoglalását, görcsös tiltakozását is látjuk az új, a kibontakozó élet ellen.

Szeretné ránk erőszakolni a pesszimizmust, az életuntság, a pusztulás érzését, pedig csak a burzsoá iskola, a burzsoá család és nevelés pusztul az új élet friss, hatalmas csapásai alatt.

A síránkozás, a pesszimizmus, a pánikhangulat, amelyet szinte egyaránt láttunk a fejlebb idézett valamennyi burzsoá szerző munkájában, jelenti egyúttal az erőtlenséget, a lemondást, a passzívitást is, amellyel a burzsoá lélektan és pedagógia mindig meghajol a nehezebb, problematikusabb nevelési kérdések előtt.

A burzsoá lélektan általános hibája még, hogy bármelyik életkor sajátosságait vizsgálja is, kiszakítja az egyént a környezetből és minden hatástól elvonatkoztatva szemléli, meghatározóként tekintve ugyanekkor a biológiai sajátosságokat.

Nem szabad a serdülőt kiszakítani a környezetből, figyelmen kívül hagyni a társadalom, a család rendjét és életét.

A kapitalista államokban, a gyarmati országokban egészen mások a gyermek fejlődési feltételei és problémái is, mint a Szovjetunióban, vagy a szocializmust építő országokban, köztük hazánkban is.

Igen helytelen volna, ha ezt a tényt figyelmen kívül hagynánk, s a Horthy-rendszer idején, vagy a nyugati államokban tapasztalt jelenségekből kiindulva vizsgálnánk a mi serdülőinket.

A mi gyermekeink életét már szocializmust építő hazánk célkiűzései, új iskoláink, úttörő és DISZ szervezeteink szelleme, családjaink szépülő, tökéletesedő életének, nevelésének körülményei határozzák meg. A serdülő fiú, vagy leány ilyen, vagy amolyan viselkedésének, magatartásának okait elsősorban életkörülményeiben, nevelésében kell keresni. A nevelés csak kihasználja, vagy sok esetben szabályozza, elhárítja a biológiai fejlődés következtében kialakuló feltételeket, nehézségeket, de nem kullog utánuk, mint ahogyan erről sokan meg vannak győződve.

A serdülő gyermek magatartásában előforduló hiányosságok és rendellenességek legtöbbször nem törvényszerű, elkerülhetetlen, csak biológiai jelenségek, hanem fejlődő életünk még meglevő hiányosságainak tükröződésai. Így sok még a hiba iskoláink nevelőmunkájában. Rengeteg család életében élnek még kispolgári, vagy egyenesen burzsoá nézetek, nem tűntek még el teljesen az utcákról; a gyermekek szeméi elől a naplopók, részegeskedők, jampecek.

Mindez természetesen amellett, hogy akadályozza, gátolja még ideig-óráig az új élet kibontakozását, nyomot hagy a fejlődő gyermek lelkében is.

II. Marxista pedagógiai irodalom a serdülőkor lelki sajátosságairól és neveléséről.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után megnyílt az ember számára a korlátlan, minden oldalú fejlődés lehetősége.

A nép gyermekei megszabadultak a testet és lelket sanyargató korai gyermekmunkától. Az iskolák, gyermekotthonok, úttörőházak, nyári táborok, technikai állomások biztosították számukra a tanulást; az értelmet, akaratot, szép érzelmeket fejlesztő pihenést és szórakozást.

Emellett sehol a világon nem törődnek annyit a gyermek egészségének ápolásával, helyes táplálkozásával, mint a megvalósult szocializmus országában, a Szovjetunióban.

Ezek a megváltozott körülmények biztosították a szovjet gyermekek, köztük a serdülőkorúak szinte ugrásszerű testi és szellemi fejlődését.

A szovjet élet, a szocialista család és iskola örökre elűzték a pedagógiai peszimizmust és hatalmas erővel bizonyítják azt, hogy a serdülő nem szármalmas és sajnálatos teremtmény (mint ahogy azt Koszterszitz és társai vallják), hanem helyes nevelési eljárások mellett: gondolkodó, őszintén lelkesedő, állandóan tevékenykedő, kedves és vidám gyermek.

A szovjet pedagógia legjelentősebb képviselője, A. Sz. Makarenko igen nehéz körülmények között élő, a polgárháború viszonyai között elzúllott, csavargó kamaszokat is becsületes szovjet polgárokká nevelte, a közösség, a munka, a rend erejét felhasználva. Eredményeinek egyik legjelentősebb feltétele a tisztelet és megbecsülés volt, mellyel minden növendékéhez közeledett. Minden gyermekben és ifjában, bárhogy leplezte s takargatta is az, fel tudta kutatni a szépet és a jót s megtanította a gyermekeket is önmagukat becsülni.

A serdülőkorú gyermek különösen önértetel s ugyanakkor érzékeny is a becsületére, méltóságára. Makarenko tapasztalatai bizonyítják, hogy ha a gyermek érzi a tiszteletet, a megbecsülést, szívesebben dolgozik, őszintébb nevelőjéhez, szüleihez.

Makarenko pedagógiai regényeiben: „Az új ember kovácsá”-ban, az „Igor és társai”-ban, „A szülők könyvé”-ben, valamint a „Válogatott pedagógiai tanulmányok”-ban, majd a legutóbb kiadott „Örzes Művek”-ben megjelent cikkeiben és tanulmányaiban a különböző életkorú gyermekek és köztük a serdülők sokoldalú jellemzését nyújtja.

A pszichológiai tudomány fontos feladata elemezni és felhasználni A. Sz. Makarenkonak a gyermek lelki életére vonatkozó gazdag tapasztalatait, megfigyeléseit.

Rendkívül nagy szeretettel szól a serdülőkről és fiatalokról beszédeiben és beszélgetéseiben a szovjet állam egyik legkiválóbb vezetője M. I. Kalinyin. (Kiadva a „Kommunista nevelésről” c. cikkgyűjteménye.)

A serdülők fontos és jellemző tulajdonságának tartja a mérész álmodozást, a kemény akaratot, a gyors gondolkodást, a bajtársiasságot. Fiatalok előtt mondott beszédeiben, beszélgetéseiben sok jó tanácson keresztül a serdülő nevelésének fontos területeivel foglalkozik. Ezekről majd később, a serdülő egyes lelki tulajdonságainak részletes elemzésénél szólok még.

N. K. Krupszkaja, a szovjet pedagógia egyik legkiválóbb képviselője már a forradalom előtti munkáiban is foglalkozik a serdülők életével. „Diáköngyilkosságok és a szabad munkaiskola” c. tanulmányában (nálunk a „Válogatott ped. tanulmányok” c. gyűjteményben jelent meg) tényekkel bizonyítja, hogy a cári Oroszország iskolarendszere és az önzésre, besúgásra, egyéni törtetésre támaszkodó nevelés hogyan rútitja el a 12—16 éves gyermekek lelki világát és hogyan veti végül értelmetlen és céltalan életüket a halálba.

Sokat foglalkozik Krupszkaja tanulmányaiban a serdülőkre vonatkozóan is a munka, az irodalom és a művészetek nevelőere-

jével, a közösségi élettel, a közösség és az egyén kapcsolatával s az úttörő szervezet szerepével.

A szovjet pedagógia klasszikusainak megnyilatkozásai és tanulmányai mellett a szovjet pszichológusok egész sora szentelt kisebb-nagyobb tanulmányokat, cikkeket a serdülő gyermek lelki megnyilvánulásainak, nevelési problémáinak.

Igy például J. A. Arkin nálunk is megjelent „Szülőknek a nevelésről” c. munkájában a serdülő fejlődésének anatómiai és fiziológiai törvényszerűségein kívül foglalkozik a főbb pszichikai és nevelési kérdésekkel is.

J. A. Arjamov „A gyermekkor sajátosságai” (SZNK. 116. 1955-ben) c. művében külön fejezetet szentel a serdülőkor pszichológiai és nevelési problémáira.

Igen érdekes és tanulságos anyagot szolgáltat N. D. Levitov a szovjet tudományos akadémia kiadásában, 1954-ben megjelent „A serdülő pszichológiai sajátosságai” (Pszichologicseszkiye oszjobennosztyi padrosztkov) c. magyarra még le nem fordított munkája.

Külön fejezetet szentel Levitov a serdülőkor jellemzésére „A jellem” (Harakter) c. könyvében is.

A serdülőkor anatómiai és fiziológiai sajátosságait tárgyalja még Szovjetov magyarra is lefordított „Iskolai egészségtan” c. tankönyve.

Mindezekre a művekre jellemző a mélyreható tudományos vizsgálat mellett a gyermek iránti szeretet, a pedagógiai optimizmus.

A serdülőt tevékenység közben a családi nevelés, az úttörő mozgalom, a Komszomol, az iskolai élet hatásai alatt vizsgálják.

A serdülő testi és lelki erőnek növekedése; a gondolkodás, akarat, érzélem, érdeklődés gazdagsága mellett feltárják a serdülőkorban megmutatkozó ellentmondásokat is.

Az ellentmondásokat azonban nem túlozzák el, mint a már bemutatott burzsoá szerzők. Ellenkezőleg; azt hangsúlyozzák és bizonyítják, hogy a serdülő sajátosságainak tanulmányozására és megértésére támaszkodó helyes nevelési eljárás minden ellentmondást kiküszöböl, illetve áthidal.

A zavaró és a burzsoá lélektan által fékezhetetlennek vélt biológiai törvényszerűségek nem uralkodók. A kommunista nevelés ezeket is megzabolázza.

A tudományos pszichológiai művek, tanulmányok mellett rendkívül gazdag anyagot szolgáltat a serdülő lelki életének ábrázolásához a szovjet ifjúsági és szépirodalom.

Ma már szinte az egész világon népszerűvé vált Kozmogye-

janszkaja nagy pedagógiai tudással, anyai szeretettel megírt műve: a „Zoja és Sura”. A szovjet serdülők vidám, tiszta álmokkal teli tevékeny életéről, végtelen hazaszeretetéről beszél Lev Kaszilj és Poljánovszkij: „Vologya utcája” c. regénye.

Igen értékes gondolatokat, fontos vonásokat tár elénk a serdülők életéről is a szovjet gyermekek nagy barátja és tanítója, Arkagyij Petrovič Gajdar. A serdülőkör vizsgálatához különösen fontosak számunkra az „Iskola”, valamint a „Timur és csapata” c. regényei.

Az elmúlt években megjelent a Szovjetunióban egész sor pedagógiai regény, nagyrészt a legkiválóbb, legtapasztaltabb pedagógusok tollából. Ezek a regények a szovjet iskolások és elsősorban a serdülő fiú-, vagy leánytanulók életével, hibáival, jellemző sajátosságaival foglalkoznak. A nagy pedagógiai tapasztalatra támaszkodó kitűnő lélekábrázolások mellett ezek a művek a pedagógusok és szülők igen sok nehéz és fontos nevelési problémájára adnak választ.

Ilyen művek: Pecsernyikova: „Kamaszok” (nálunk az első kiadást fordították le). Ljubova: „Egy családként”, Prilezsajeva: „Melletted áll a Komszomol”, Vasziljenko: „Csillagocska” és mások.

Nálunk Magyarországon, a felszabadulás óta csak az elmúlt két évben nyilvánult meg érdeklődés a pszichológusok és pedagógusok között a serdülőkör problémái iránt.

A nálunk megjelent művek közül elsőként kell említünk Vincze László és Flóra 1955-ben megjelent „A gyermek fejlődésének és nevelésének kérdései” c. művét.

A munka érdeme, hogy bátran bírálja a burzsoá pszichológusok helytelen, reakciós álláspontjait és sok fontos nevelési problémát tár fel. A problémák megoldása azonban sok helyen sematikusnak tűnik.

Hiányossága még Vincze László és Flóra könyvének, hogy túlságosan szűk keretek között szemléli a serdülőt; keveset, szinte alig foglalkozik a gyermek társadalmi életével, amely éppen a serdülőkorbán fejlődik szinte ugrásszerűen és igen fontos szerepet játszik a jellem és az egyes lelki tulajdonságok alakulásában.

Nem egészen következetes a munka a burzsoá elméletek maradványainak felszámolásában sem. Elítéli ugyan a serdülőkör nevelésének a szekszuális neveléssel való azonosítását, de ezzel az ítélettel ellentmondó, amit művének 180. oldalán találunk: „A serdülőkör pedagógiai problémái valóban a serdülőkori szekszuális kérdéssel függnek össze. Ezt a burzsoá pedagógia helyesen felismerte.”

Ezzel a felfogással nem érthetünk egyet, hiszen rengeteg

nevelési probléma van; bátran mondhatjuk, hogy a nevelési kérdések többsége, amely nem kapcsolatos a szekszualitással és igen hibás álláspont lenne részünkről, ha ezzel kapcsolnánk össze. Elég itt megemlíteni a nevelés olyan fontos területeit és kérdéseit, mint: a világnézetű nevelés, a polittechnikai nevelés, a közösségi nevelés, hazaszeretetre nevelés, stb.

Ha mégis van némi kapcsolat az említett területek és a szekszualis nevelés között, úgy az abban áll, hogy a helyes, minden oldalú nevelés következtében a tevékeny, becsületes, hazáját szerető, bajtársias, gazdaglelkű serdülő fiúnál, vagy leánynál a nemi érés szinte zavartalanul folyik le és nem válhat központi problémává.

Itt is iránymutatásul szolgálhatnak munkára A. Sz. Makarenko gondolatai. „A szekszualis nevelés terén — mondja Makarenko — nem valami speciális, külön e célra feltalált eljárásoké, módszereké a döntő szerep, hanem az egész nevelőmunkáé a maga teljességében. . . Ha gyermekünket becsületesre, szorgalomra, őszinteségre, nyíltságra, tisztaságra, igazmondásra, embertársainak, azok érdekeinek, élményeinek tiszteletére, hazaszeretetre, igazi szocialista gondolkodásra neveljük, mindezzel előkészítjük őt a szekszualis kapcsolatok megoldására is”.

A szülők számára íródott és inkább csak a legáltalánosabb tudnivalók ismertetésére szorítkozik Roboz Pálnak az „Élet és Tudomány” 1954 november 24. számában megjelent „A serdülés problémái” c. és Harsányi Istvánnak a TTIT-füzetek sorában megjelent „A serdülőkor főbb lélektani vonásai és a serdülők nevelésének legfontosabb kérdései” c. munkája.

Ezeknek a munkáknak néhány, szerintem helytelen álláspontjára majd az anyag további tárgyalása során térek ki.

III. A serdülő általános jellemzése

Ahhoz, hogy bemutathassam a serdülő leány, vagy fiú tevékenységének, lelki életének általános képét, szólnom kell azokról a jelentősebb anatómiai és fiziológiai változásokról, amelyek ebben a korban végbemennek és befolyásolják a serdülő életét.

Legelőször talán állapítsuk meg a serdülés határait.

A serdülés fiúknál (a pszichológusok nagy többsége szerint) 12—13 éves kortól 16—17 éves korig tart; a leányoknál valamivel hamarabb: 11—12 éves korban kezdődik és hamarabb is fejeződik be, kb. 15—16 éves korban, vagy még előbb.

A fentiekől eltérő egyéni különbségek természetesen könnyen adódhatnak. Általános eltolódást látunk a déli, különösen a

trópusokon élő népeknél, ahol a különleges klíma, táplálkozás, stb. erősen befolyásolják, meggyorsítják a serdülést.

A serdülést tulajdonképpen a belső elválasztó, ún. endokrin-mirigyek működése indítja meg.

A serdülés első szakaszában, melyet sokan a praepubertás korszakának is neveznek, a legfontosabb endokrin-mirigy: a hypofízis, vagy másnéven agyalapi-mirigy és a pajzsmirigy hormonális működésével megindult a test gyorsabb növekedése, a súlygyarapodás, a szervezet anyagcsere folyamatainak fokozódása, amelyek a serdülés kezdetét jelentik.

Később ugyancsak az agyalapi-mirigyek elülső lebenyének a hormonjai indítják meg a nemi mirigyek működését, majd azokon keresztül a másodlagos nemi jellegek kifejlődését.

Ennek következtében megerősödik a szőrzet, s újabb szőrzet is fejlődik a test bizonyos részein; változás áll be a zsírelosztásban különösen a leányoknál, megváltozik a gégefő, a hangszalagok megvastagodnak, hosszabbak lesznek s így jelentkezik a serdülőlél jellegzetes „mutáló” hang.

A nemi szervek kifejlődésével megjelennek a nemi ingerek, a fiúknál jelentkezik a gyakori magömlés, a serdülő leányoknál a menstruációk. A menstruációk elváltozásokat idéznek elő a szervezet egész élettevékenységében és kezdeti megjelenésüket legtöbb esetben kisebb-nagyobb lelki megrázkódtatás kíséri.

Részletesen ír a menstruáció kísérő jelenségeiről és a vele kapcsolatos higiéniai és nevelési problémákról Arjamov: „A gyermekkor sajátosságai” c. munkájában.

A fokozott hormonális működésnek és a hatásaként bekövetkező gyors és egyenetlen fejlődésnek következtében jelentkezik a serdülőnél a kezek és lábak aránytalan megnövekedése, az arcvonások eldurvulása is.

A serdülő fiú, vagy leány elveszti a gyermekkori testformák és mozgás harmóniáját és átmenetileg a serdülőre oly jellemző: esetlenség, ügyetlen mozgás, vagy a mozdulatok túltengése és elégtelen koordinációja figyelhető meg nála.

A serdülő mozgásában meglévő átmeneti rendellenességeket nagymértékben ellensúlyozhatja a mozgás tudatos gyakorlása, rendezése.

Ezért olyan jelentős a serdülőkorban a rendszeres testgyakorlás, tornázás és a tánc, amely finomabbá, csiszoltabbá, pontosabbá teszi a mozdulatokat.

Kalinyin egyik beszélgetésében így szól a táncról: „Nem szabad mellőzni a táncot, mert plasztikusabbá teszi a gyermek mozdulatait. Az, aki táncolni tud, úgy jön be a szobába, ahogy illik

és mindenütt ügyesen mozog. („A kommunista nevelésről”. Szik-
ra, 1951. 174. old.)

A serdülő általános jellemzésénél feltétlenül szólnunk kell a központi idegrendszer fejlődéséről.

Arjamov szerint a serdülőkorban az agy súlya már keveset fejlődik. Elsősorban a szerkezeti, a funkcionális növekedés jellemző rá. Végleg kifejlődnek az agykéreg idegsejtjei, kialakulnak az agytekervények, az asszociatív rostok száma megnő és mindennek következtében rohamosan fejlődnek a gyermek szellemi képességei.

A burzsoá pszichológia szerint a gyermek szinte ösztöneinek uralma alatt áll a serdülőkorban.

Szerintük a serdülőkori mozgási, nemi ingerek, a hirtelen fellobbanó ösztönök határozzák meg a gyermek egész egyéniségét.

Ezzel kapcsolatban ki kell jelentenünk, hogy végső fokon a fejlődő, tökéletesedő idegrendszer központja, a nagyagy kérge irányítja és szabályozza a hypofízis és a többi endokrin-mirigy működését és hatását. A serdülő igen sok esetben tudatának összpontosításával és akaratának megfeszítésével nemcsak saját érzelmeit képes legyőzni, de sokszor erejét meghaladó nehézségekkel is szembeszáll.

Az természetesen igaz, hogy a hormonok visszahatva az idegrendszerre, befolyásolják azt, serkentik, néha zavarják működését. Különösen nagy a hormonok hatása a vegetatív idegrendszerre.

A fokozott hormonális működés sokszor nyugtalanító, zavaró hatása mellett, amely átmeneti idegességben, nyugtalanságban, ingerültségben mutatkozik meg, ki kell emelnünk a serkentések pozitív hatását is, amelynek eredménye az idegrendszer aktívizálása, ébrentartása.

Innét van az, hogy a serdülő az iskolában rögtön szembe-tűnik részint nagyfokú mozgáskészségével, nyugtalanságával (ritkán ül meg nyugodtan a padjában; izeg-mozog, babrál, hátrafordul, örül, ha a szomszédján egyet bökket, vagy csíphet), másrészt élénk figyelmével, kíváncsiságával, gyakran megmutatkozó lázas érdeklődésével.

Ugyanakkor a hormonális működés időleges csökkenése kiválthatja az ellanyhulást, fáradékonyságot, passzivitást a tevékenységben és mozgásban, amely ebben a korban szintén gyakran megfigyelhető.

A vegetatív idegrendszer megterhelése miatt jelentkeznek gyakran olyan tünetek, mint az izzadákonyság, a végtagok hidegsége, nyirkossága, a gyors szívdobogás, egyenetlen lélegzetvétel, arcpirulás és sápadás, amelyek sokszor megijesztik a szü-

lőket. Ezek a jelenségek általában átmenetiek és teljesen eltűnnek, mikor a szervezetben beáll az egyensúly, amikor befejeződik a serdülés.

Meg kell végül említeni, hogy a serdülőkorban erősödik a csontozat, fejlődnek és erősödnek az izmok, hajlékonyságuk, rugalmasságuk is növekszik.

Megnövekszik a szív teljesítőképessége és térfogata, feltűnően megnövekszik a tüdő vitálkapacitása.

Mindezek a jelenségek az erő és felnőtttség érzését kölcsönzik a serdülő gyermeknek, különösen a serdülés előrehaladottabb szakaszában. Általában az említett anatómiai és fiziológiai változások, elsősorban az idegrendszer fejlődése és a hormonális működésben beálló változások, valamint a serdülő megváltozott életkörülményeinek következményeként jelentkezik a gyermekkori pszichikum átalakulása és a serdülőkor sajátos lelki világának formálódása.

Jellemző a serdülőre elsősorban a megnövekedett energia és mozgáskészség, melynek mindenképpen utat keres. Ezzel együtt jelentkezik az önállóságra való törekvés, a felnőtttség érzése is.

Ha a környezet: a család, iskola nem tudja idejében kihasználni és helyes irányba terelni ezt az érzést, akkor jelentkezhet a gyakran tapasztalható kisebb-nagyobb összeütközés a gyermek és a szülők, vagy a gyermek és az iskola között, amelyek, — ahogy a serdülő gondolja — nem hajlandók megérteni őt, akadályozzák tevékenységében.

Ilyenkor jelentkezhet levertség, kedvetlenség, sértődöttség, sokszor magába zárkózás, vagy durva dacosság, mint az előbbi aktivitás és tevékenység teljes ellentéte.

A serdülő sokszor túlértékeli magát erőit, nem méri fel helyesen a lehetőségeket, és emiatt szenved kudarcot próbálkozásai, sokszor pedig önmaga előtt sem egészen tiszták törekvései, érzelmei; néha annyira bonyolultak belső élményei, hogy nem képes ezeket külső kifejező eszközökkel helyesen visszaadni. Sokszor pedig egyszerűen szegyelemi elárulni valódi érzelmeit, gondolatait.

Ezért látunk a serdülőnél olyan sok ellentmondást, változékonyt, amely a felületes szemlélő előtt képmutatásként, színlelésként is hathat.

Ha a környezet: a család, az iskola, a nevelők segítik a serdülőt erői helyes felmérésében, képességeinek megismerésében, ha próbálkozásait nem kíséri visszautasítás, gúny, meg nem értés, akkor ezek az ellentmondások lassan feloldódnak, megszűnnek és a gyermek természetesnek találja új, megváltozott életét.

A meglévő, de a helyes nevelési eljárásokkal könnyen elhá-

rítható ellentmondások mellett a serdülő lelki életét általában a gazdagság jellemzi.

A központi idegrendszer rohamos fejlődésével megnőnek értelmi erői. Szívesen tanulmányozza ebben a korban az elvont kérdéseket, érdeklik a nehéz szellemi feladatok, a tanulságos, érdekes olvasmányok.

A cselekvőkészség, a fejlődő értelem és a szárnyaló fantázia összekapcsolódása eredményezi sok serdülőnél a hirtelen keletkezett alkotásvágyat, kombinálóképességet, fúrás-faragást, rengeteg ötletet, romantikus kalandvágyat.

Akarata nemcsak dacosságban mutatkozhat meg, hanem kedvenc munkái, elfoglaltságai iránti odaadó figyelemben, meg-megújuló kísérletezésben és próbálkozásokban.

Az érzelmi életben, bár találunk rengeteg ellentmondást és változékonyságot, mégis jellemző a serdülőre a helyes nevelési eljárások mellett az érzelmek elmélyülése, sokoldalúsága és gazdagsága.

A fel-feltűnő szerelem, a másik nem iránti vonzódás csak színesebbé, kedvesebbé teszi a serdülő érzelmi világát.

Ez a korszak a romantikus tervek, vágyak korszaka, az álmódzások ideje. Itt indul meg a jövő céltudatos építése; fejlődik, gazdagodik a világnézet, szenvedélyes az érdeklődés, az eszmék, ideálok iránti lelkesedés. Nincs tehát igaza Kertész — Rotter L-nak. A serdülőkor nem a pesszimizmus, nem az életuntság és önmarcangolás korszaka, hanem a tettvágyé, amikor bennünk és körülöttünk is minden forr és buzog.

Méltán nevezte ezt a kort Rousseau a második születés korának és más nagy emberek az élet tavaszának.

Helyes nevelési eljárással, kellő és tapintatos támogatással ez a betegesnek és veszélyesnek vélt korszak az emberi élet egyik legvirágzóbb, legtevékenyebb korszaka lehet, ahol minden vidám és derűs, amikor tele vagyunk hittel és optimizmussal.

A tanulmány terjedezett fejezetei:

1. A serdülőkorról szóló burzsoá elméletek bírálata.
2. Marxista pedagógiai irodalom a serdülőkor lelki sajátosságairól és neveléséről.
3. A serdülő általános jellemzése.
4. A gondolkodás fejlődése a serdülőkorban.
5. A serdülő gyermek képzeletvilága.
6. A serdülő érzelmi világa.

7. A serdülő akarat tulajdonságainak jellemzése.
8. Érdeklődés és tevékenység a serdülőkorban.
9. A serdülőkor alapvető nevelési problémáinak megoldása.

Felhasznált irodalom :

1. A. Sz. Makarenko: Válogatott pedagógiai tanulmányok, 1949.
2. M. I. Kalinyin: A kommunista nevelésről. Szikra, 1951.
3. Arjamov: A gyermekkor sajátosságai. Sznk. 116.
4. Arkin: Szülőknek a nevelésről.
5. Levitov: Pszichológicieszkie oszobennosztyi padrosztkov.
6. A gyermek testi és lelki fejlődése. (Nemzetnevelők könyvtára, 1942.)
7. Kcszterszitz József: Viharzóna. Szent István Társulat, 1939.
8. Kertész Rotter Lilián: A gyermek lelki fejlődése.
9. Vincze László és Főra: A gyermek fejlődésének és nevelésének kérdései. SZNK. 1954.